

**«ПІДЛІТОК МИНУЛИХ ЧАСІВ» ФРАНСУА МОРІАКА В
КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОМАНУ ВИХОВАННЯ
XX СТОЛІТТЯ**

У статті розглядається роман Франсуа Моріака «Підліток минулих часів», котрий є останнім романом письменника, опублікованим за його життя. Вивчаються також погляди різних філософів та літературознавців на цей вид жанру. Численні суперечності створюють панорамність проблематики роману виховання, в центрі якої помітне протиріччя між занепадом «закріпленої традиційної системи норм», з одного боку, і між виникаючою «потребою у створенні справжніх норм» – з іншого.

Ключові слова: жанр роман виховання, модель поведінки, формування особистості.

У європейській літературі XX сторіччя відбуваються складні процеси, пов'язані з реакцією на добу реалізму та романтизму – починаються суворі випробування гуманістичних переконань письменників. У період тоталітарного режиму вони ставлять перед собою задачу захистити моральні цінності людини, довести єднання душі та розуму. Проблема особистості, її моральні та духовні цінності стають основою для роздумів.

У цей період активно розвивається роман виховання в німецькій літературі як реакція на тоталітарний режим. Але і у європейській літературі є представники цього жанру – Альбер Камю, Жан-Поль Сартр, Сімона де Бовуар, Ален Роб-Грійє та Франсуа Моріак. Вони концентрують в своїх творах проблеми століття – людина і зовнішній світ, розум і природа, добро і зло, свобода волі і мораль.

Французький письменник Франсуа Моріак народився у сім'ї заможних бордоських буржуа. Його батько помер, коли майбутньому письменнику виповнилося два роки. Відсутність батька та виховання релігійною матір'ю мало важливий вплив на світосприйняття Ф.Моріака. Він знайшов свій стиль та образ героя, якого часто називають «моріаковським типом героя», час від часу докоряючи йому щодо одноманітності сюжету та фону його творів. Ф.Моріак став відомим завдяки своєму твору «Тереза Деккерей», але нам цікавий з жанрової точки зору інший його твір – «Підліток минулих часів».

Жанр роман виховання широкий жанр, різновид роману, в ідейно-тематичний центр якого покладено процес формування особистості, образ «людини у процесі становлення» (М.Бахтін). З огляду на широту та багато-

гранність, роман виховання складно чітко відмежувати від інших романних форм. Він містить у собі елементи шахрайського, пригодницького, соціально-психологічного, філософського, сатиричного романів, досить близький до роману-сімейної хроніки. По суті, ідея виховання є одним з провідних і формотворних моментів нового європейського роману взагалі. А. Діалектова підсумовує систему ознак, які характеризують специфіку роману виховання: внутрішній розвиток героя, що розкривається у зіткненнях з зовнішнім світом; уроки життя, які отримує герой у результаті еволюції; зображення становлення характеру головного героя з дитинства до фізичної та духовної зрілості; активна діяльність центрального персонажа, націлена на встановлення гармонії і справедливості; прагнення ідеалу, який гармонійно поєднує фізичну і духовну досконалість; рух героя від крайнього індивідуалізму до суспільства тощо [4, 24].

Для сюжетно-композиційної структури роману виховання передбачається використання методу інтроспективного зображення подій і допустимість ретроспекції, принципу моноцентричної композиції тощо. Суттєвою характеристикою даного жанру М. Бахтін називає біографічний час, який, на відміну від казкового та авантюрного, цілком адекватний реальному, але не завжди зіставлений з історичними віхами, поділом у ньому служать покоління, він превалює над історичним часом. У «Підлітку минулих часів» біографічний час співпадає з історичним, особливо, коли мова йде про політичні погляди героїв.

«Підліток минулих часів» є останнім романом письменника, опублікованим за його життя. Він розповідає про молодого чоловіка Алана, котрий живе в Ландах з матір'ю та родиною. Його коло спілкування обмежене сім'єю, сусідами та священником. Коли Алан підростає, то вирушає до Парижу на навчання і там зустрічає молоду жінку, яка змінює його відношення до життя та родини. Перед ним відкриваються інші перспективи, ніж йому нав'язувала мати. В Алана з'являються друзі, не обмежені лише думками про Мальтаверн (садиба, де проживає сім'я Алана) та доходу від соснових лісів. В його душі починається боротьба зі стереотипами, котрі формувалися впродовж століть-стереотипами землевласників.

Роман виховання формує модель поведінки героя – переважно це втрата цілісності та наївності дитячого сприйняття, потім – пошук цієї цілісності, але вже при поєднанні розуму та почуттів, усвідомлення свого «Я». При цьому героєві слід пройти через велику кількість моральних випробувань. («На этот раз мама не возьмет верх. Ей больше не взять верх никогда» [8; 379]. Алан втрачає ілюзії щодо матері та її цінностей, намагається поступати наперекір її волі, Навіть має намір одружитися з жінкою сумнівної поведінки

старшою за себе. Але, що є на нашу думку, не властивим роману виховання – це той факт, що Алан не відмовляється від Бога в жодний момент свого життя, вірить в його справедливість і в те, що на все його воля, не піддає сумніву Божі рішення. «Все, что рассказывает господин настоятель, и то, как он это рассказывает, кажется мне полным идиотством, и, однако, я верю, что все это истина, решаюсь написать для самого себя: я знаю, что это истина» [8; 310]. Відповідно до жанру роману виховання, герой знаходиться в постійному пошуку духовності, пізнання себе через Бога.

«Как всегда, я зашел в собор, это было по пути: я даже сокращал дорогу. Обычно я там задерживался. В этом месте, принадлежавшим всем людям, я чувствовал себя наиболее защищенным от людей, как бы плавающим в безбрежном море любви, заказанной мне навеки, мне, подобно богатому юноше из Евангелия, который «отошел с печалью, потому что у него было большое имя» [8; 381].

Для жанру роману-виховання характерна наявність у героя, що шукає смисл життя, наставника, який виконує важливу ідейно-композиційну функцію. Вводячи образи наставників, письменник дотримується вимог просвітників не тільки розважати читача, але й повчати. Життєвими наставниками у Алана був пан настоятель, на думку його учня, людина добра, але нещаслива. «Он занимал одно из первых мест в списке католиков-болванов, который мы с Донзаком составили параллельно со списком умных католиков, и вот я восхищался, что он вышел из положения с тактом, не свойственный ему в повседневной жизни, словно по мгновению наитию» [8; 321].

Матір героя роману змальовано як типову представницю землевласників, що категорично суперечить світосприйняттю Алана «Бедная моя мать! Мари удивилась, почему я не сказал маме, что подобное обожествление земли непозволительно для такой усердной христианке, как она» [8; 361].

Зате інший герой роману – Сімон, у вічному пошуку істини та духовності. Він є сином прислуги, і пані віддає його вчитися на священника. Його доля, здається, визначена з дитинства, та Сімону на життєвому шляху трапляється пані Дюпор – мати його померлого друга, до якої він ходить майже щодня, так як у неї чудова бібліотека вдома. Її чоловік збиває Сімона з пантелику. Він покидає навчання у семінарії та вступає до Радикальної партії, члени якої використовують релігійні знання Сімона для висміювання науки Церкви. Алан докладає немало зусиль, щоб повернути Сімону впевненість в тому, що він потрібен Богу.

Як ми бачимо, хоча і не головний персонаж зайнятий пошуком Бога та істини, все ж таки ця лінія присутня в романі. Роман виховання тематизує історію еволюції особистості, яка перебуває в постійному пошуку духовного ідеалу.

Побут родини тяжкий, але у Ф. Моріака це звичний і нормальний уклад речей. Більше того, побут і буття постають у нього в органічному зв'язку. Подобиці, деталі, найменші дрібниці життя наділені в цьому контексті вагомністю. Саме ця перенасиченість прози деталями, створює відчуття нерухо- мості та самотності життя.

Мотив самотності, на нашу думку, переважно завжди присутній у романі виховання, тому що людина, яка знаходиться у пошуку свого « Я », зайнята самоаналізом, знаходиться у постійних роздумах, закривається в собі, таким чином відгороджуючись від людей і стає самотньою. Алан Дюпон є самотнім, хоча і оточений людьми – його сім'я є лише його оточенням, а не життям, одностороннім не присутні на всьому проміжку роману. Є невидимий Донзак – для якого Алан пише свій щоденник в надії, що він зрозуміє Аланові вчинки та помисли. Трагічні події (смерть брата Лорана та сусідки Вошки) надають особливого змісту часу, який герой роману провів далеко від батьківщини: він осягає зрілість не як здобуття нового, а як історію втрат. При чому він не був близьким ні з братом, ні з Вошкою. « Товарищи превосходят меня во всем, что в их глазах имеет какую-то цену. Они презирают меня и имеют все основания презирать: никаким спортом я не занимаюсь, сил у меня не больше, чем у ципленка. Я краснею, когда они говорят о девицах, а когда они показывают друг другу фотографии, я отворачиваюсь... Они знают, что они станут делать, у них есть свое место в жизни. А я? Я даже не знаю, какой я » [8; 310].

Специфіка твору « Підліток минулих часів » Ф. Моріака як роману виховання полягає в тому, що всі соціальні закономірності, котрі ми спостерігаємо в процесі розвитку героя, він трактує як порушення моральних законів, а отож прирівнює їх до гріха.

Роман « Підліток минулих часів », зберігаючи основні контури типової моделі, є зразком роману виховання в його модифікованому варіанті, оскільки освітлює процес становлення особистості й еволюції характеру опозиціонера-бунтаря, котрий згодом приходиться до відправної точки свого « зросту », змирюється з життєвими обставинами. « Освіту » герой здобуває у сутичці з « зовнішнім світом », а в ролі суворого ментора виступають соціальні суперечності й суспільні відносини. Ідеальною метою, яка спрямовує розвиток героя, є пошук справедливості. Окремі моменти вияву смиренності Алана можна розглядати як певний варіант жанрової структури роману виховання. Важливу роль відіграє й мотивація - не бути як мати (землевласником), котра спричиняє переродження героя. В загальному « рух особистості » героя роману позначений тенденцією до інтеграції у свій суспільний простір, вписуючись в ідеально типовий модус протагоніста-екстраверта (за Г. Маєром).

Відповідно до жанрової особливості роману виховання, процес становлення та самовизначення центрального персонажа може супроводжуватися й зміною його соціального статусу та оточення (Алан покидає помістя, переїжджає до Парижа та знайомиться з новими людьми).

Спроби Ф.Моріака знайти вихід із ним же накресленого кола, відображаються не лише на внутрішній структурі персонажа, а й на особливостях фабули його роману. Сюжет у Моріака відіграє важливу роль і як засіб створення образів, і як спосіб вираження авторського погляду на світ.

Отже, роман «Підліток минулих часів» Франсуа Моріака продовжує європейські традиції роману виховання. Зберігаючи інваріантні ознаки типової моделі, він розширив парадигму жанру новими темами, мотивами та проблематикою. Хоча, як зазначив німецький теоретик літератури Вальтер Енс, “Між вчора й сьогодні, між класичним романом розвитку та епосом нашого століття, простягнувся цілий світ” [7; 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – 502 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
3. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. – М.: Художественная литература, 1965. – 527 с.
4. Гайжюнас С.В. Роман воспитания. Поэтика и типология жанра: Теория литературы: Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1980. – 24 с.
5. Дудар О.В. Жанрова своєрідність соціально-психологічних романів «Сестри Річинські» Ірини Вільде та « Оплот» Теодора Драйзера: порівняльний аспект: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / О.В.Дудар. – Тернопіль, 2011. – 19с.
6. Жанровые разновидности романа в зарубежной литературе XIII-XX веков. – К.- Одесса: Вища шк., 1985. – 147 с.
7. Затонский Д.В. Искусство романа и XX век. – М.: Художественная литература, 1973. – 533 с.
8. Моріак Франсуа. Мастера современной прозы. Франция. //М.:Радуга, 1985. – 443 с.
9. Покидько Г.С. Модифікація жанру сімейного роману в творчості Енн Тайлер: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г.С. Покидько. – Київ, 2007. – 21 с.
- 10.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2013

«Подросток былых времен» Франсуа Мориака в контексте европейского романа воспитания XX века

В статье рассматривается роман Франсуа Мориака «Подросток былых времен», который является последним романом писателя, опубликованным при его жизни. В статье изучаются также взгляды разных философов и литературоведов на этот вид жанра. Многочисленные противоречия создают панорамность проблематики романа воспитания, в центре которой заметное противоречие между упадком «закрепленной традиционной системы норм», с одной стороны, и между возникающей «потребностью в создании настоящих норм» - из другого.

Ключевые слова: жанр роман воспитания, модель поведения, формирования личности.

Prots Olesya, Post Graduate Student
Institute of foreign Languages(Horlivka)

“Teenager of the past “ by Francois Mauriac in the context of the European novel of education of the XX century

In the article the novel “ The teenager of the past “ by Francois Mauriac is examined . It is the last novel of the writer, published during his life . In the article the looks of different philosophers and literary critics onto this type of genre are studied. Numerous contradictions create panoramichness of range of problems in the novel of education, in the centre of which there is the noticeable contradiction between the decline of the “envisaged traditional system of norms”, in one side, and between “ the requirement in creation of the real norms” - from another.

Keywords: genre the novel of education, model of behavior, forming of personality.